

3. Рускі шавінізм і яго небяспека для беларускага народу

Шавінізм - гэта, як ужо было сказана ў першым параграфі, крайняя рэакцыйная форма нацыяналізма, якая прапаведуе выключнасць той ці іншай нацыі, яе права панавання над іншымі нацыямі; вядзе да распальвання нянавісці і варожасці паміж нацыямі. Гэткую назву ўказаная ідэалагічная плынь атрымала ад прозвішча французскага салдата Л. Шавена, які быў прыхільнікам заваёўніцкай палітыкі Напалеона I.

Разнавіднасцю шавінізма з'яўляецца вялікадзяржаўны шавінізм, які азначае непамернае самавазвышэнне адной нацыі ў шматнацыянальнай дзяржаве. Узнік вялікадзяржаўны шавінізм у эпоху стварэння нацый і шматнацыянальных дзяржаў.

Карані гэтай адмоўнай рысы, як дарэчы, і іншых рысаў, у характары той ці іншай нацыі трэба шукаць пад гістарычнымі напластаваннямі, бо, як расліны напачатку свайго развіцця прарастаюць нябачна ў глебе, так і грамадскія з'яві і рысы характару ўстойлівых гістарычных супольнасцяў (нацый, класаў і г.д.) непрыкметна зараджаюцца і развіваюцца на першай стадыі пад пластамі іншых (ранейшых) з'яў і падзей. Прычым, як і ў асобнага чалавека асноўныя рысы характару фармуюцца ў дзяцінстве і падлеткавым узросце, так і ў нацый сукупнасць усіх галоўных устойлівых псіхічных уласцівасцяў яе прадстаўнікоў фармуецца на ранніх стадыях развіцця нацыі. Менавіта ў гэты час закладваюцца такія рысы характару нацый (народаў) як адносіны да

стварэння ўмоў свайго жыцця (адносіны да працы, зямлі як галоўнага сродка здабычы ежы, акаляючага асяроддзя і г.д.), а таксама адносіны людзей той ці іншай нацыі паміж сабою і да другіх народаў (суседзяў і больш далёкіх) і інш.

Гаворачы пра фармаванне спецыфічных рысаў характару ў той ці іншай нацыі, трэба мець на ўвазе і тое, што самі нацыі перамешваюцца паміж сабою біялагічна, іх прадстаўнікі сутыкаюцца як на працы, так і ў іншыя моманты жыцця. І ўсё гэта таксама ўплывае на фармаванне іх характару. Гэткае біялагічнае перамешванне і ўзаемаўплыў іншых нацый пры фармаванні характару асабліва ўласцівы рускаму народу, у якога названыя працэсы з качэўна-стэпавымі плямёнамі полаўцаў (кіпчакоў) пачаліся ўжо ў палове 11-га стагоддзя, гэта значыць, у самым пачатку фармавання нацыі. Напады полаўцаў скончыліся на Русь толькі пасля іх разгрому ў 13-ым стагоддзі мангола-татараў. Далей (з 1243 па 1380 год) было гібенне расіян пад мангола-татарскім ігам. Ды і пасля Куліковай бітвы (1380г.) мангола-татарскае іга працягвала заставацца яшчэ 100 гадоў (Маскоўскае княства кожны год плаціла даніну мангола-татарскай Ардзе). Таму нават цяжка сабе ўявіць, што здарылася з рускім народам за гэтыя гады: на колькі часу ён адстаў у сваім развіцці ад народаў Заходняй Еўропы і чыіх рысаў у яго характары больш - славянскіх, ці качэўных цюркскіх народаў (полаўцаў, татараў, манголаў), з якімі на працягу ўсяго пачатковага перыяду фармавання яго як нацыі (другая палова 11-га - канец 15-га ст.) ішло біялагічнае перамешванне і сутыкненне ў паўсядзённым жыцці рускіх з названымі народамі. Дарэчы, гэтыя працэсы працягваліся і ў наступны перыяд, бо пасля вызвалення ад мангола-татарскага іга Маскоўскае княства само пачало весці заваёўніцкую палітыку, з-за чаго рускі народ перастаў быць кучна паселеным ва ўсходняй Еўропе, а расцягнуўся ласкутамі аж да Ціхага акіяна і стаў жыць у акружэнні ўсё тых жа цюркскіх ды іншых качэўных народаў, што спрыяла

далейшаму перамешванню з імі. Таму, на наш погляд, французы маюць рацыю, калі навораць: “Паскрабіце рускага і вы знойдзеце татарына”. Мангола-татаршчына з яе качэўна-стэпавымі замахамі, бадай, самая характэрная адметнасць рускіх людзей, якая іх адрознівае ад еўрапейцаў. “Здыміце налёт татарскага ярма, - сцвярджае французкі жэнаміст і філосаф Леруа Балье, - і вы знойдзеце ў рускім еўрапейца”. Сама расейская дзяржава ператварылася з еўрапейскай у еўраазіяцкую, а калі быць больш дакладным, дык і наогул, у азіяцка-еўрапейскую.

Нападкі полаўцаў і працяглае мангола-татарскае іга затрымалі на доўгія гады развіццё рускага народу як нацыі. “Мы, рускія, - гаварыў Фёдар Дастаеўскі, - народ малады; мы толькі што пачалі жыць, хаця і пражылі ўжо тысячу гадоў”. І сапраўды, калі ва ўсіх французскіх гарадах і многіх вёсках ужо ў 13-тым ст. існавалі (прычым, для бедных часта бясплатна) школы і “школкі”, дзе вучылі пісаць, чытаць і лічыць, патрабавалі ведаў асноў лацінскай граматыкі, у Англіі ў 14-тым ст. таксама налічвалася ад 300 да 400 сярэдніх класічных школаў, у Фларэнцыі ў 16-тым ст. усё насельніцтва было пісьменным, у Прусіі на пачатку 18-га ст. прымаецца ўказ аб абавязковай пачатковай адукацыі, дык у Расіі, згодна зямскаму перапісу 1890 года сярод мужчынскага сялянскага насельніцтва толькі 14,8 % умелі чытаць і пісаць, а сярод жаночага - наогул толькі 2,8%. Зазначым, што ў той час у Англіі пісьменным было ўжо больш за 90% насельніцтва, у Галандыі - 94,5%, у Францыі - 90%, у Прусіі - 89%, у Японіі - 90% хлопчыкаў наведвалі добраўладкаваныя пачатковыя школы.

Калі ў шмат якіх краінах Заходняй Еўропы ўжо палалі буржуазныя рэвалюцыі, у Расійскай імперыі прыгоннае права дасягнула толькі свайго апагею, а развіццё сапраўднага капіталізму ў Расіі пачалося толькі пасля адмены прыгоннага права (1861 год). Царскае самадзяржаўе праяўляла вялікую ўпартасць і ў прыняцці

палітычна-прававога дакумента, які заканадаўча абгрунтаваў бы развіццё буржуазнага ладу. Калі ў Грэцыі ў 1844г., у Румыніі - ў 1866г., Сербіі - ў 1869г., Балгарыі - ў 1879г., Японіі - ў 1890 годзе былі прыняты буржуазныя канстытуцыі, дык у Расіі палітычныя і прававыя прадумовы развіцця буржуазнай фармацыі былі створаны толькі пасля Лютаўскай (1917г.) рэвалюцыі. Пры гэтым нагадаем, што працэс фармавання нацый, як гістарычных грамадскіх супольнасцяў людзей, заканчваецца менавіта ў перыяд усталёўвання буржуазных адносін. І тут У. Ульянаў (Ленін) меў рацыю, калі пісаў, што “нацыі - непазбежны прадукт і непазбежная форма буржуазнай эпохі грамадскага развіцця”. Але ж паколькі ў Расіі з-за працяглага затрымання буржуазныя адносіны так і не паспелі развіцца ў поўнай ступені і заставаліся скованымі манархічным ладам, дык і руская нацыя не змагла сфармавацца да канца, як гэта адбылося з іншымі еўрапейскімі нацыямі.

Мангола-татарскае іга не толькі затрымала, але і ізалявала развіццё рускай дзяржавы і рускага народа ад заходне-еўрапейскай цывілізацыі, і тым самым як бы заканасервала рускую патрыярхальшчыну, увасабленнем якой заставалася сама Масква. Таму, пабудаваўшы Пецярбург і зрабіўшы яго сталіцай, Пётр I не толькі “прорубил окно” у Еўропу, але і адышоў ад застаялага смуроду маскоўскай патрыярхальшчыны. Бальшавікі ж, як вядома, зрабілі наадварот - перанеслі сталіцу з Пецярбурга, дзе ў той час, паводле ўспамінаў акадэміка Дзмітрыя Ліхачова, ужо нават некаторыя паважаныя швейцары гімназіі ведалі некалькі моў і вучылі ветлівасці асабістым прыкладам, у гандлярную, брудную, прапітую, зладзейскую Маскву, якой яе паказаў у сваёй кнізе “Масква і масквічы” Уладзімір Гіляроўскі. Бальшавізм, у якім, паводле вобразнага выразу вялікага рускага філосафа Мікалая Бярдзяева, “Маркс быў спалучаны са Сценькам Разіным”, не пажадаў ісці цывілізаваным еўрапейскім шляхам, тэрытарыяльна адсунуў свой цэнтр і ўстанавіў

зноў на некалькі дзясяцігоддзяў жалезную заслону ад Еўропы. Названая ізаляцыя ад Еўропы спрыяла далейшаму біялагічнаму перамешванню і штодзённаму сутыкненню яго пераважна ўсё ж з тымі народамі цюркскай і іншых груп з качэўнымі рысамі характару. Узгадаем, што амаль усе кіруючыя пасады ў адміністрацыйных утварэннях гэтых народаў займалі рускія. У некаторых нацыянальных фармаваннях іх (рускіх) стала і па колькасці амаль столькі ж, колькі складала карэннае насельніцтва. А ў Казахскай ССР па перапісу 1981 года казахаў налічвалася наогул толькі 5289 тыс. чалавек з агульнай колькасці насельніцтва 15053 тыс. чалавек.

Вось гэткае біялагічнае перамешванне і штодзённае сутыкненне з іншымі народамі і выпрацавала ў рускіх людзей “здольнасць засвойваць разнайстайныя рысы любога нацыянальнага тыпу” ці інакш кажучы, поўную “невызначальнасць і адсутнасць рэзка выяўленага асабістага нацыянальнага аблічча”, якія, як лічылі Вісарыён Бялінскі, Фёдар Дастаеўскі, і адзін з арганізатараў партыі кадэтаў Павел Мілюкоў, з’яўляюцца “у канчатковым выніку самай карэннай рысай нацыянальнага характару”.

Качэўна-стэпавыя народы прынеслі ў характар рускіх людзей бязлітаснасць і дэспатызм, якія замацоўваліся беспрасветным горам і галечай. Аляксей Пяшкоў (М. Горкі) у сваіх “Несвоечасовых думках” піша, што “нідзе чалавека не б’юць так часта, з такой стараннасцю і радасцю, як у нас, на Русі”. Бязлітаснасць і дэспатызм даходзяць часам да самадурства, якое асабліва было ўласціва купецтву. Лепш за ўсіх гэта паказаў Аляксандр Астроўскі ў сваіх камедыях. Так, напрыклад, у камедыі “Свае людзі - разлічымся” купец Бальшоў, не звяртаючы ўвагі на жаданні сваёй дачкі Ліпачкі гаворыць: “За каго загадаю, за таго і пойдзе. Маё дзецішча: хачу з кашай ем, хачу масла збіраю”. А ў драме “Навальніца” А. Астроўскі паказаў, што Кацярына, пратэстуючы супраць уціску і самадурства,

вымушана пайсці на самагубства.

Бязлітаснасць, дэспатызм і гордасць фармуюць у рускіх людзей і такую рысу характару, як супраціўленне. “Не магу дараваць бацьку, - гаворыць Антон Чэхаў. - Ён біў мяне... У дзяцінстве ў мяне не было дзяцінства”.

Да ліку галоўных рысаў характару рускага народа другі вядомы рускі філосаф Мікалай Лозкі адносіць і магутную сілу волі. “А з гэтага, - робіць ён выснову, - становіцца зразумелым захапленне многіх рускіх людзей. Захапленне ёсць спалучэнне моцнага пачуцця і напружання волі, скіраваных на любімую або ненавісную каштоўнасць... Максімалізм, экстрэмізм і фанатычная нецярглімасць - вось параджэнні гэтага захаплення”. Узорам магутнай сілы волі і захаплення з’яўляецца жыццё Пятра Вялікага і Аляксандра Суворова, Аляксандра Герцана і Вісарыёна Бялінскага, Мікалая Чарнышэўскага і Міхаіла Бакуніна.

Сплаў супраціўлення, захаплення і сілы волі ў дасягненні чаго-небудзь выклікаюць такую ўласцівасць, як экстрэмізм. Менавіта таму М. Лозкі і не размяжоўвае гэтыя рысы характару паміж сабой. Наглядным прыкладам у праяўленні экстрэмізму былі народавольцы. А калі супраціўленне і сіла волі дапаўняюцца нізкім узроўнем культуры (што таксама было ўласціва большасці рускіх людзей), дык экстрэмізм выліваецца ў анархію і схільнасць да разбурэння. Фёдар Сцяпун у сваіх мемуарах “Пра тое, што прыйшло, але не збылося” заўважыў дакладна, што ў душы рускага чалавека ёсць схільнасць усё разбураць да дна і потым ствараць новае, светлае. Член кружка “Южных бунтарей”, “Земля и воля”, выканкома “Народная воля” Мікалай Бух у сваіх “Успамінах” расказвае аб рэвалюцыянеры, які раіў ісці ў вёску і паліць там памешчыцкі і сялянскі хлеб. “Вы прызнаеце, - казаў ён, - што голад служыць адным з фактараў рэвалюцыі? Дык чаму не стварыць яго штучна?” (Пройдуць гады, і Сталін гэтую парадку выкарыстае для паскарэння калектывізацыі). А М. Бакуніну належыць такі выраз: “Схільнасць да

разбурэння ёсць творчая схільнасць”. І ўсё гэта таксама тыя рысы характару, якія ўласцівы качэўным народам. Напрыклад, заклікаючы сваё войска да заваявання квітнеючага харэзмскага царства, Чынгіз-хан гаварыў: “Мы забярэм іх землі і зруйнуем з зямлёю іх гарады. На месцы разбураных гарадоў мы пасеем ячмень, і там будуць пасвіцца нашы моцныя коні і стаяць толькі юрты з нашымі адданымі жонкамі і дзецьмі”. І калі пасля свайго закліку каган (хан ханаў) запытаў: ці гатовыя яго ваяры ісці вайною на мусульман, - татары закрычалі: “Пакажы нам толькі, дзе яны, і мы іх выражам!”.

У якасці яшчэ адной рысы нацыянальнага характару, якая запазычана рускім народам у качэўнікаў-стэпавікоў, трэба назваць адсутнасць у яго пачуцця меры і ліхацтва. Лепш за ўсіх аб гэтым сказаў паэт Аляксей Талстой:

Коль любить, так без рассудку,
Коль грозить, так не на шутку,
Коль ругать, так сгоряча,
Коль рубить, так уж сплеча.

Са школьных гадоў памятаюць усе і словы Мікалая Гоголя з “Мёртвых душ”: “Какой же русский не любит быстрой езды? Его ли душе, стремящейся закружиться, загуляться, сказать иногда: черт побори все! Его ли душе не любить ее?”

Асабліва небяспечным у грамадскім жыцці з’яўляецца спалучэнне адсутнасці пачуцця меры і праявы сілы волі ў дасягненні сваёй мэты. Менавіта гэткае спалучэнне параджае ў Расіі ў адных бязмежную цягу да абагачэння шляхам прымянення самых грубых формаў эксплуатацыі, а ў другіх - сляпую прагу помсты і імкнення да пераразмеркавання накопленага багацця. Прыкладам першага была сама царская сям’я, якая валодала незлічоным багаццем, другога - з’яўленне Сценькі Разіна, Емяльяна Пугачова, Пятра Ткачова, Міхаіла Бакуніна і, ў

рэшце рэшт, бальшавікоў.

Пакінуў свой адбітак на характары рускага народа і такі факт, як абшчынны лад жыцця, які таксама быў уласцівы стэпавым качэўнікам і праіснаваў на Русі да пачатку 20-га ст. У той час, калі ў Заходняй Еўропе абшчынны інстытут быў ліквідаваны ў час буржуазных рэвалюцый (18 - пачатак 19 ст.), хаця і распаўсюджваўся ён толькі на супольнае валоданне зямлёй, у Расіі ж і пасля адмены прыгоннага права зямля знаходзілася ў распараджэнні сельскага сходу, а не прыватнай асобы. На сельскім сходзе вырашаліся пытанні перыядычнага пераразмеркавання ворнай зямлі па едаках, выбарання старастаў вёсак і іншых сельскіх уладаў, тут жа гаварылі аб зборы сродкаў на агульныя выдаткі, аб узаемадапамозе, абмяркоўвалі дробныя грамадзянскія і крымінальныя справы. Абшчына самастойна размяркоўвала паміж сваімі членамі дзяржаўныя павіннасці, як раней - і аброк памешчыкам. Карацей кажучы, сельская абшчына была ў Расіі замкнутаю саслоўнай адзінкай. “Селянін, - піша рускі пісьменнік Аляксей Пацехін у сваім апавяданні “Сялянскія дзеці”, - немагчымы без сваёй грамады, ён не можа не ведаць свайго суседа, не можа весці абасобленае жыццё і цурацца грамадскіх інтарэсаў: селянін адказвае не толькі за сябе, але і за сваіх суседзяў, за ўсю сваю грамаду, ён не можа кроку ступіць, не можа нічога зрабіць, уладкаваць так ці інакш сваё жыццё без згоды грамады. Толькі дома, у сваёй хаце, у сваёй сям’і, у сваёй хатняй гаспадарцы - ён поўны і беспакараны валадар самому сабе; за варотамі свайго двара, за мяжой сваёй маленькай сядзібы, на вуліцы, на выгане, сенажаці, у полі - ён ужо залежны член грамады, гаспадар не сабе, а ўсёй грамадзе”.

Безумоўна, абшчынны лад жыцця адыграў вялізную і спрыяльную ролю ў абароне селяніна ад уціску феадалаў. Ён забяспечваў прыгонным некаторую незалежнасць ад самавольства памешчыка, не даваў загінуць селяніну і яго

сям і пад час няшчасцяў (пажару, смерці кармільца і г.д.), а таксама выходзілі ў людзей такія высакародныя якасці, як гатоўнасць прыйсці на дапамогу таму, хто трапіў у бяду, гуртаваў аднавяскоўцаў у цяжкай працы.

Аднак гэтакі лад жыцця тармазіў развіццё прадукцыйных сіл вёскі, не даваў магчымасці больш таленавітым і кемлівым сялянам развіваць свае здольнасці. Сельская абшчына была таксама пажыўным асяроддзем для праяўлення ў сялян ляноты і абьякавасці, бо ў іх не было стымулу ўдасканаліваць вытворчасць і паляпшаць зямлю. Яшчэ Кацярына II у сваім “Наказе” адзначала, што заможныя сяляне “закопваюць у зямлю свае грошы, бо баяцца пусціць іх у зварот, баяцца здавацца багатымі, каб багацце не наклікала на іх ганенні і прыгнёт”. Больш таго, перыядычнае пераразмеркаванне зямлі, з часам, як у качэўнікаў, і падзел створаных працай даброт, прывучала людзей не столькі ствараць, колькі дзяліць, не задумваючыся пра тое, якім шляхам гэтыя даброты здабыты і хто іх здабываў асабіста.

Нягледзячы на знешні дэмакратызм, абшчына ператварае большасць сваіх членаў у бязвольных і няздольных весці самастойны лад жыцця, а таму яна заўжды патрабуе важака, правадыра, і зноў-такі ўсё гэта бачна на прыкладзе тых жа мангола-татараў, плямёны якіх да абрання Цэмучына каганам і ўзяцця ім сабе новага імя - Чынгіз-хан (“Пасланы небам”) вялі паміж сабою безупынныя спрэчкі і нават барацьбу. А пасля абрання - усе мангола-татары сталі адзіным войскам Чынгіз-хана, якое ён сам падзяліў на тысячы, сотні і дзесяткі, і паставіў на чале іх сваіх тысячнікаў, сотнікаў і дзесяцкіх. Тыя плямёны, якія яму не хацелі падпарадкоўвацца, былі разгромлены і ператвораны ў рабоў, а кіраўнікі іх звараны жывымі ў катлах.

У царскай Расіі роль правадыра выконваў цар, якога, як і кагана мангола-татарскіх полчышчаў, лічылі намеснікам Бога на зямлі. Пры гэтым адначым, што той

цар, які больш лютаваў над народамі, увайшоў у расійскую гісторыю больш знакамітай асобай (Іван Грозны, Пётр I, Кацярына II, Мікалай I).

У савецкі перыяд ролю правадыра выконваў Генеральны Сакратар кампартыі, якога таксама надзялялі рознымі эпітэтамі (нават гэтакімі, як “непараўнальны”, “правадыр усіх часоў і народаў”). Больш таго, паводзіны Іосіфа Джугашвілі (Сталіна), які найдаўжэй узначальваў Камуністычную партыю Савецкага Саюза, амаль на 100 працэнтаў адпавядалі ўяўленьням аб палкаводцы маладога хана Батыя (унука Чынгіз-хана). “Вялікі палкаводзец, - на погляд Батыя, - павінен быць загадкавым і маўклівым. Каб стаць магутным, трэба абкружыць сябе таямніцай... цвёрда ісці па шляху вялікіх парываў... не рабіць памылак... і бязлітасна знішчаць сваіх ворагаў”.

Не зрабіла станоўчага ўплыву на ўклад рускіх сялян і рэформа 1861 года, пры ажыццяўленьні якой селянін атрымліваў зямлі роўна столькі, каб яна прывязала яго да вёскі, не дапускала пралетарызацыі і адыходу ў горад, але ў той час зямлі гэтай селяніну не хапала і ён залежыў усё ад таго ж памешчыка. Толькі 4,8% сялян атрымалі надзелы ў памеры, якія забяспечвалі пражытачны мінімум. Каб выжыць у гэтых умовах, шматлікія сяляне не пайшлі на паклон да памешчыка, а пачалі хадзіць у горад на прыробкі, ці шукаць промыслаў у іншых месцах, дзе можна было б зарабіць, каб “звесці канцы з канцамі”. Такім чынам, сяляне пачалі “рассялянівацца”. Зямля заставалася паранейшаму асноўнымі сродкам сельска-гаспадарчай вытворчасці, але з кожным годам усё ў меншай ступені становілася асноўнай крыніцай даходу сялян, а таму і адносіны да яе сталі іншымі.

Успамінаючы сваё дзяцінства, якое прайшло ў адной з вёсак Калужскай вобласці, Георгій Жукаў піша: “Большасць сялян нашых вёсак жыло ў галечы. Зямлі ў іх было мала, і тая неўрадлівая. У полі працавалі, галоўным чынам, жанчыны, старыя і дзеці. Мужчыны працавалі ў Маскве,

Пецяярбургу і іншых гарадах на адыходным промысле”.

Значная частка сялян не адчувала “ўладу зямлі”, і яны ўсё больш сталі “аслухвацца яе наказаў”. Селянін - адыходнік ужо ня быў “увесь, з галавы да ног і да самага нутра, пранікнуты і асвечаны цяплом і святлом, якія зыходзяць на яго ад маці - сырой зямлі”, аб чым пісаў Глеб Успенскі ў аповесці “Улада зямлі”. Селянін - адыходнік па свайму характару - гэта амаль ужо не селянін, а больш качэўнік, які ўвесь час, з году ў год вандруе (качуе) паміж тым месцам (вёскай), дзе жыве яго сям’я, і куды калі-нікалаі прыязджае і ён сам, і тым, дзе знаходзіць асноўныя сродкі жыцця для сябе і сваіх родных.

Сталыпінская рэформа і павінна была выправіць становішча, якое склалася, - зноў вярнуць і “прыкаваць” сялянства да зямлі. Аднак праводзіцца яна пачала з вялікім спазненнем. Таму ўжо самога яе аўтара дрэнна разумелі нават тыя, у імя выратавання якіх ён пачынаў рэформу, - цар і яго атачэнне. І, безумоўна, яе не мог зразумець рускі народ, дзеля паляпшэння жыцця якога яна была задумана. Калі, скажам, у Беларусі рэформа праходзіла больш-менш інтэнсіўна, і ў гэтым не апошняя роля належала той любові і павазе беларускага селяніна да зямлі, аб чым гаварылася ў 2-ім параграфу, дык у самой Расіі яна ішла туга. Рускі селянін-адыходнік, усё жыццё продкаў якога было звязана з абшчынным укладам і які сам не прывык глядзець на зямлю, як асноўны сродак даходаў, не мог прывіць у сваім характары рысаў аседлага селяніна, аб якім марыў Глеб Успенскі і якога хацеў выхаваць Пётр Сталыпін. Па сваёй мадэлі мыслення ён па-ранейшаму працягваў заставацца качэўнікам. Таму ў агульнай сваёй масе рускае сялянства не магло зразумець, а тым больш успрыняць сталыпінскую рэформу.

Дваістае ўздзеянне на выхаванне рускага народа аказвала і праваслаўная рэлігія. З аднаго боку, на падставе ўзятых са “Старога Запавету” дзесяці

“Запаведзяў” яна выхоўвала ў чалавека высакародныя прынцыпы, а з другога боку, з’яўляючыся сама кансерватыўнай, спрыяла кансервацыі ў народа патрыярхальшчыны. Праваслаўная рэлігія, у адрозненне ад каталіцызму, іслама і некаторых іншых рэлігій, не мае адзінага цэнтра і ў меншай ступені абмяжоўвае свабоду асобы, спрыяе выхаванню ў людзей свабодалюбства. Названая рэлігія з’яўлялася з даўніх часоў прыдаткам улады і заўжды імкнулася выхоўваць у сваіх парафіян пакорлівасць вышэйшаму начальніку, правадыру. І гэта таксама не разыходзіцца з законамi стэпаў.

Качэўна-стэпавыя рысы характару паклалі свой адбітак і на любоў рускага народа да сваёй Радзімы, якую цяжка зразумець еўрапейцу. “Люблю Отчизну я, но странно любовью!”, - піша Міхаіл Лермантаў у вершы “Радзіма”. “И угорздило же меня родиться в этой России!” - яшчэ раней усклікаў “солнце русской поэзии” Аляксандр Пушкін. “Трэба памятаць, што па неабходнасці наша любоў да Радзімы прымае іншы раз нечаканыя формы і што яе нібыта адсутнасць на самай справе з’яўляецца ў нас найвышэйшай праявай сапраўды патрыятычных пачуццяў”, - піша Павел Мілюкоў. На практыцы гэткая супрацьлеглыя пачуцці да радзімы праявіліся ў рускага народа як у стойкасці рускіх салдат у Айчыннай вайне 1812 года, ацэньваючы якую Напалеон Банапарт сказаў: “недастаткова забіць рускага салдата, трэба яго яшчэ паваліць”, і ў бессмяротным подзвігу “Варага” ў 1904 годзе, так і ў пасланні пецярбургскіх курсістак віншавання японскаму мікада, і ў абвяшчэнні У. Леніным у 1914 годзе ў рабоце “Вайна і Расійская сацыял-дэмакратыя” ў якасці асноўнай ісціны сацыялізму палажэнне “Камуністычнага Маніфеста” аб тым, што рабочыя не маюць Айчыны, і ў закліку бальшавікоў да паражэння царскага ўрада ў Першай сусветнай вайне.

У рускіх людзей, як і ў качэўнікаў, у якіх яны запазычылі многія рысы характару, амаль няма прыхільнасці да свайго

месца нараджэння і патрэбы рабіць яго прыгожым і спрыяльным для жыцця. Хутчэй, наадварот, іх заўжды цягне ехаць у чужыя краіны і шукаць там ужо гатовых “пашаў”.

* * *

Пры абгрунтаванні сваёй захопніцкай палітыкі правадыры ваяўнічых народаў амаль заўжды звяртаюцца да нейкай месіянскай ролі (месія - ад старажытнагабрэйскага машых, што азначае памазанік, пасланы Богам выратаваць свет і ўстанавіць сваё вечнае царства), якая нібыта прызначана ім самым небам (Богам). Невыключэннем з гэтага правіла былі і татары. Назваўшы сябе Чынгіз-ханам, Цімучын абвясціў, што ўсе татарскія плямёны, якія яму падначалены, складаюць адзін, таксама абраны небам народ, якому ён даў назву “манголы”, што азначае “перамагаючыя”. А свой захоп Харэзмскага царства Чынгіз-хан абгрунтаваў тым, што “там заўжды лета, там растуць салодкія дыні, вата і вінаград. Там на лугах тры разы за лета адростае трава”. І ў гэтай шчаслівай краіне, маўляў, не павінны жыць злачынцы-мусульмане. Больш таго, звяртаючыся да самых харэзмцаў, Чынгіз-хан сцвярджаў, што ў іх “шаха гара злачынстваў”, і таму ён (Чынгіз-хан) прыйшоў “як бізун і кара неба, каб яго пакараць”.

Чынгізханаўскую дэмагогію па абгрунтаванню нейкай нябеснай місіі манголаў працягваў яго ўнук хан Батый. Ён таксама заяўляў, што “толькі манголы - абраны народ, адзначаны небам”. Усе іншыя народы павінны быць іх рабамі і працаваць на манголаў, калі апошнія даруюць ім жыццё.

Для абгрунтавання сваёй захопніцкай, вялікашавіністычнай палітыкі месіянскую ідэалогію стала выкарыстоўваць і Расія. Вызваліўшыся пры Іване III з ціскаў мангола-татарскага іга (1480г.) і скончыўшы пры Васіліі III

аб'яднанне ўсіх сваіх зямель у адну дзяржаву, Расія сама распачала захопніцкія войны супраць іншых народаў, і ўжо пры Іване IV (Грозным) пакарыла Казанскае (1552г.) і Астраханскае (1556г.) ханствы, пачала далучаць Сібір (1581г.), гэта значыць, пайшла туды, адкуль прыйшлі татара-манголы.

Але разам з тым свае імкненні Расія скіравала і на захад, куды ішлі татара-манголы. У 1558 годзе яна пачала Лівонскую вайну, якая скончылася толькі ў 1583 годзе. Вось гэтая вайна і вызначыла ўсярэднявеччы лёс Вялікага Княства Літоўскага. У 1563 годзе войскі Івана Грознага ўзялі Полацк. Для выратавання дзяржавы трэба было альбо шукаць саюзніка, альбо заключаць унію з Маскоўскім княствам. Жорсткасць і дэспатызм Івана Грознага ў дачыненні не толькі да насельніцтва, якое жыло на захопленай ім тэрыторыі, але да сваіх баяраў, стала адным з вызначальных фактараў, якія прывялі вольналюбівую шляхту Вялікага Княства Літоўскага да уніі з Польшчай; тым больш, што да гэтага імкнулася і польская шляхта. У 1569 годзе была заключана Люблінская унія, згодна з якой Вялікае Княства Літоўскае і Каралеўства Польскае аб'ядналіся ў адну дзяржаву - Рэч Паспалітую, дзе з цягам часу верх пачала браць прапольская палітыка. Такім чынам, сваёй захопніцкай, шавіністычнай палітыкай і дэспатызмам Іван Грозны "загнаў" самастойнае Вялікае Княства Літоўскае ў Рэч Паспалітую.

Гаворачы пра небяспеку захопніцкай шавіністычнай палітыкі Маскоўскага княства ў адносінах да беларускага народа, трэба адзначыць, што беларусы адчулі яе яшчэ значна раней, чым пачалася Лівонская вайна. Так, "Хроніка Жамойцкая" сведчыць: "Дмитрий, великий князь Московский... умыслил под Литвою Киевское, Витебское и Полоцкое княство войною доходити, обещуючи... Литву всю огнем и мечем зоевати...". (Зазначым: гэта сказана, нягледзячы на тое, што войскі Вялікага Княства Літоўскага

на чале з Андрэем Полацкім і яго малодшым братам Дзмітрыем - сынамі Вялікага князя Альгерда - выступалі ў Кулікоўскай бітве на баку Дзмітрыя Данскога). Менавіта таму, калі ў сярэдзіне 80-ых гадоў 14-га ст. перад князем Вялікага Княства Літоўскага Ягайлам узніклі два варыянты выбару нявесты, ён аддаў перавагу польскай каралеве Ядвізе.

У канцы 15-га ст. - на пачатку 16 ст. Маскоўскае княства вяло з Вялікім Княствам Літоўскім амаль бесперапынную вайну. Адначасова ішло і перацягванне на службу маскоўскаму князю вядомых феодалаў, прычым са сваімі землямі, якія пасля далучаліся да Маскоўскага княства. Гэткае палітыка працягвалася, нягледзячы на заключаную ў 1494 годзе мірную дамову. Па ініцыятыве Масквы войны паміж двума княствамі пачыналіся і вяліся і ў 1500, і ў 1512 годзе. У час апошняй і праявіў свой палкаводчы геній Канстанцін Астрожскі ў бітве пад Оршай (верасень 1514г.).

Напачатку 16-га ст. месіянства атрымала ў Маскоўскай Русі сваё яскравае выражэнне ў ідэалогіі Пскоўскага інака Філафея, згодна якой “два Рима пали, третій стоит, а четвертому не бывать”. Трэці Рым - гэта Масква. Згодна дадзеных П. Мілюкова, Філафей у сваіх “Пасланнях” (1514-1521г.г.) князю Васілію III “асабліва падкрэсліваў тую думку, што палітычны заняпад праваслаўных царстваў звязаны з іх рэлігійнай здрадаю і што палітычнае панаванне Масквы ёсць вынік яе рэлігійнай непахіснасці”.

Руская праваслаўная царква не толькі стаяла ў вытокаў абгрунтавання месіянскай ролі Масквы і Расіі, але і спрыяла абсалютызацыі свецкай улады ў дзяржаве, без чаго шавінізм, як ідэалогія, рэалізавацца не можа. Пакорнасць яе іерархаў перад царамі (імператарамі) зыходзіць ад візантыйскай традыцыі. Так, у 1390 годзе Канстанцінопальскі патрыярх Антоній пісаў Вялікаму князю Маскоўскаму Васілію I: “Са смуткам даведаўся, што ты не дазваляеш узгадваць на літургіі імя імператара, кажучы:

мы маем царкву, а імператара не маем і не хочам ведаць”. Гэта нядобра. Праваслаўны імператар займае ва ўсяленскай царкве асобнае, высокае месца. Ён не тое, што астатнія мясцовыя хрысціянскія ўладары. Імператары спачатку ўстанавілі і зацвердзілі сапраўдную веру для ўсяго света; яны ж склікалі ўсяленскія саборы. Яны зацвердзілі сваімі пастановамі рашэнне сабораў і аб’явілі дагматы і каноны царквы - дзяржаўнымі законамі. Царква і праваслаўны цар знаходзяцца ў такой цеснай еднасці, што немагчыма аддзяляць адно ад другога”.

Гэтыя заўвагі Канстанцінопальскім патрыярхам Антоніем даваліся Вялікаму князю Маскоўскаму Васілію I у той час, калі Канстанцінопаль быў сталіцаю Візантыйскай імперыі і ў праваслаўным свеце сапраўды лічыўся Другім Рымам. А пасля таго, як у 1453 годзе Візантыю захапілі туркі і Канстанцінопаль стаў сталіцаю Асманскай імперыі (1453-1918г.г.) і, натуральна, страціў сваё значэнне ў праваслаўным свеце, Руская праваслаўная царква сама стала лічыць Маскву Трэцім Рымам і ўзвялічваць свайго цара. На прыкладзе Канстанцінопальскіх праваслаўных іерархаў, іерархі Рускай праваслаўнай царквы таксама сталі лічыць цара і царкву непадзельнай еднасцю, не фармальнай іх знешняй сувяззю, а нейкім гарманічным адзінствам - сімфоніяй. Згодна з гэтымі візантыйскімі традыцыямі, рускія цары ператварылі праваслаўную рэлігію ў дзяржаўную, а потым і прымусілі яе цалкам служыць умацаванню іх улады. Гэткія адносіны паміж Рускай праваслаўнай царквой і дзяржаўнай уладай захоўваліся і ў савецкі перыяд, хаця знешне гэта і не было відаць. Больш таго, многія іерархі Рускай праваслаўнай царквы знаходзіліся нават на службе КГБ. Нічога не змянілася ў названых адносінах і пасля распаду Савецкага Саюза. Патрыярх Маскоўскі і ўсея Русі Аляксій II адкрыта дапамагае расійскім уладарам праводзіць у адносінах да іншых народаў шавіністычную палітыку. Бо як жа інакш можна кваліфікаваць удзел іерархаў Рускай

праваслаўнай царквы ў вайне супраць чачэнскага народа, або ўзнагароджанне А. Лукашэнкі вышэйшай узнагародай гэтай царквы. З пункту гледжання прынцыпаў чалавечай маралі гэтакі паступак царквы, наогул, з'яўляецца амаральным, бо Лукашэнка сёння вядомы як прыхільнік палітыкі Гітлера і дыктатар, які ўстанавіў у Беларусі злачынны рэжым.

З новай сілаю рускі шавінізм праявіўся ў адносінах да беларускага народа ў вайне 1654-1667 гадоў, у час якой захопніцкая палітыка царскага «самадзяржаўя» прыкрывалася ўсё той жа Рускай праваслаўнай царквою. Перад самай вайной Маскоўскі цар Аляксей Міхайлавіч звярнуўся да беларускага і украінскага народа са спецыяльнай граматаю, у якой гаварылася, што ён ідзе вайною «на супастататаў і ворагаў рускага народу з праваслаўнай царквы - палякаў», каб «усходняя царква ад ганення вызвалася і старымі грэцкімі законамі красілася, каб за многія каралеўскія няпраўды ваздавалася помста». Далей цар заклікаў беларускі народ дапамагаць яго войску, за што абяцаў захаваць у цэласці ўсю маёмасць і ўсе правы для гаспадарчага развіцця. І ў некаторых месцах гэтай хлусні маскоўскага цара паверылі, дапамаглі расійскаму войску паўстаннямі; былі выпадкі з боку некаторых масцеравых і выбітных у навуцы людзей наогул пакінуць Беларусь і пераехаць у Масковію. Сярод іх быў і вядомы іераманах Самуіл Сітняковіч, які ўвайшоў у гісторыю як Сімяон Полацкі, аб чым ужо гаварылася.

Але пасля ўступлення на тэрыторыю Беларусі 80-тысячнага расійскага войска хутка высветлілася, што царскія абяцанні - гэта не больш, як падман. У занятых маскоўскім войскам гарадах і паветах кіраўнікамі прызначаліся рускія, якія рабавалі і зневажалі беларускі народ. Землі, пакінутыя ўцёклай шляхтай, раздаваліся рускім дваранам і баярам. Шляхта, мяшчане і сяляне, якія раней прысягалі рускаму цару ўжо увосень і зімой 1658-1659 гадоў пачалі масава адмаўляцца ад прысягі і

выступаць супраць Расіі. Прыкладам таму з'яўляецца паўстанне ў Магілёве пад кіраўніцтвам бургмістра Левановіча. Паўстанцы разбролі ўвесь 7-тысячны рускі гарнізон і перабілі яго, а царскага ваяводу звалілі і перадалі палякам. Гэтыя абставіны прымусілі маскоўскія войскі адступіць.

Вайна скончылася падпісаннем Андрусоўскага перамір'я (1767г.) на 13 гадоў. Вынік яе для Вялікага Княства Літоўскага быў трагічным - насельніцтва скарацілася больш як у два разы (з 2,9 да 1,4 млн. чалавек). Пад маскоўскую ўладу адышла і частка беларускіх зямель - Смаленшчына, а таксама частка Украіны з Кіевам разам. Новае наступства расійскага шавінізму на Беларусь пачалося ў сувязі з падзеламі Рэчы Паспалітай. Выкарыстаўшы ўнутраныя непарадкі ў апошняй (рэлігійны пераслед праваслаўных і проціпанскія і проціпольскія паўстанні беларускага сялянства супраць непамернай эканамічнай эксплуатацыі), руская царыца Кацярына II стала ўмешвацца ва ўсе справы суседняй дзяржавы, а пасля, згодна Пецярбургскай канвенцыі ад 5 жніўня 1772 года, для навядзення парадку ў краі ўвяла свае войскі. Тое ж самае зрабілі Прусія і Аўстрыя. За ўладкаванне краю ўсе тры дзяржавы патрабавалі ўзнагароду: да Расіі былі далучаны Латгалія і землі усходняй Беларусі да Заходняй Дзвіны, Друці, Дняпра з гарадамі Полацк, Віцебск, Магілёў, Прапойск (цяпер Слаўгарад), Мсціслаўль, Рагачоў, Гомель. Прусія захапіла паўночна-заходнюю частку Польшчы, Аўстрыя - частку Заходняй Украіны з Львовам і паўднёвую частку Польшчы. Так адбыўся Першы падзел Рэчы Паспалітай, які вымушаны былі прызнаць і сойм і кароль.

Нягледзячы на афіцыйныя загады захоўваць усе асаблівасці Беларусі, Кацярына II у патаемных наказах сваім прадстаўнікам стала выказваць жаданне, каб паміж Беларуссю і Расіяй “знікла грань “инородия” і каб гэтыя старажытныя абшары рускія зрабіліся рускімі не адной

толькі назвай, але душою і сэрцам". Дзяржаўныя органы сталі ўзначальваць рускія, заслужаным расійскім чыноўнікам пачала раздавацца зямля, рабіўся ўціск на уніяцкае духавенства, пачалі адкрывацца рускія школы. Узмацнілася эканамічная эксплуатацыя краю. У 1776 годзе беларускія народы былі пазбаўлены свайго самакіравання, бо ў Расійскай імперыі гарады такога кіравання не мелі.

Першы падзел Рэчы Паспалітай узбудзіў сярод прагрэсіўнай грамадскасці намер паправіць становішча ў краіне. З гэтай мэтай 3 траўня 1791 года была прынята канстытуцыя, якая абмежавала правы панюў, уводзіла свабоду веравызнання і прадугледжвала іншыя, дэмакратычнага кшталту, меры. Але гэты крок не спадабаўся многім панам, і яны, насуперак забароне, стварылі ў Турнавіцы канфедэрацыю, якая звярнулася да Кацярыны II за дапамогаю абараніць ранейшыя польскія парадкі. Гэта і стала прычынай Другога падзелу Рэчы Паспалітай, бо Кацярыне II патрэбна была толькі зачэпка, каб правесці далейшую акупацыю беларускіх зямель. У выніку Другога падзелу Рэчы Паспалітай да Расійскай імперыі адышлі частка Полацкага, Віцебскага, Менскага, Наваградскага, Брэсцкага і Віленскага ваяводстваў, а таксама Правабярэжная Украіна. Частку польскіх зямель забрала Прусія.

Але на ўсё гэта не маглі спакойна глядзець патрыёты краіны. Яны стварылі патаемную арганізацыю і хутка сталі рыхтаваць паўстанне супраць царскіх акупацыйных уладаў. Галоўнакамандуючым паўстанцаў і начальнікам гаспадарства абралі Тадэвуша Касцюшку, які да гэтага ўспрыняў вучэнне французскіх рэвалюцыйных і радыкальных дзеячоў і меў вопыт вызваленчай барацьбы, што набыў у вайне Злучаных Штатаў Амерыкі за свабоду. Касцюшка выпрацаваў дзяржаўнаправавую канцэпцыю палітычнага і гармадскага развіцця Рэчы Паспалітай, згодна з якой побач з памешчыкамі павінны былі жыць і валодаць зямлёю свабодныя сяляне, рамеснікі і купцы.

Лепшай формай дзяржаўнага ладу Касцюшка лічыў рэспубліку.

У час аднаго з баёў Касцюшка быў паранены. Само паўстанне таксама было патоплена ў крыві, за што вядомы Аляксандр Сувораў атрымаў у якасці ўзнагароды ва ўласнасць 13279 прыгонных беларускіх сялян. Усяго за падаўленне паўстання было раздадзена больш за 80-ці тысячаў прыгонных беларусаў. Падаўленне паўстання вельмі нагадвала паходы мангола-татараў і іх адносіны да заваяванага насельніцтва.

Паранены Касцюшка быў заключаны ў Петрапаўлаўскую крэпасць, дзе і сядзеў да смерці Кацярыны II. Наведаў вязня ў турме і аб'явіў яму і іншым паўстанцам свабоду Павел I, які стаў імператарам пасля смерці Кацярыны II. І вось, пры аналізе гэтага гістарычнага факта вельмі важна знаць ацэнку дзейнасці Паўла I з боку расійскіх гісторыкаў савецкага часу, ад якіх патыхала ўсё тым жа рускім шавінізмам. Так, акадэмік Міхаіл Пакроўскі пісаў: “Павел пачаў бараніць палякаў, вызваліў героя апошняй польскай вайны Касцюшку, які сядзеў у турме, а генерала Суварова, які ўзяў Прагу, выгнаў у адстаўку. Усё гэта ён зрабіў без усялякага разліку, проста па свайму шалапутству”.

Пасля паразы паўстання Т. Касцюшкі адбыўся Трэці падзел Рэчы Паспалітай (1795 г.). Расія захапіла заходнюю частку Беларусі з гарадамі Гродна, Наваградак, Брэст, а таксама Літву, Курляндыю і Заходнюю Валынь, частку Польшчы з Варшаваю разам. Астатняя тэрыторыя Рэчы Паспалітай была падзелена паміж Аўстрыяй і Прусіяй. Пры гэтым Кацярына II працягвала сцвярджаць, што далучэннем Беларусі да Расіі яна не захапіла ніводнага кавалка польскай зямлі, а “узятая тое, што самі палякі называюць Чырвонаю Руссю... Што датычыць Літвы, дык яна ніколі не была Польшчай... Палякі - прадажныя, сапсаваныя, лёгкамысныя, дэспатычныя; яны ссуць кроў са сваіх падданных і плацяць ім за гэта вельмі мала - вось

вам жывы партрэт палякаў, якія нават не ведаюць, што ў мяне няма ніводнага вяршка польскай зямлі, і прапануюць мне польскую карону”.

Яшчэ большы размах у адносінах да беларускіх зямель вялікадзяржаўная шавіністычная палітыка атрымала пры цары Мікалаі I (1825-1855г.г.). У грамадскім, культурным і рэлігійным жыцці сталі ўкараняцца руская ідэалогія і праваслаўе, як дзяржаўная рэлігія. У 1832 годзе былі зачынены Віленскі універсітэт - асноўная крыніца беларускасці ў тыя гады. На рускую мову навучання былі пераведзены гімназіі Магілёўскай і Віцебскай губерняў. У школах пашыралася выкладанне рускай мовы, гісторыі і геаграфіі Расіі. У 1839 годзе была зліквідавана царкоўная унія, і ўсе уніяцкія цэрквы былі пераведзены ў праваслаўную веру. Прычым пераход беларусаў з уніяцкай веры ў праваслаўную здзяйсняўся ў тым ліку і з дапамогай грубай сілы. Выступаючы супраць прымусовага змянення веравызнання беларусаў (а гэта тычылася 70% насельніцтва беларусаў), Аляксандр Герцан у сваім “Колоколе” пісаў: “Мы атрымалі на днях некаторыя падрабязнасці аб справе праваслаўнага гвалту ў Гродзенскай губерні, аб якім мы пісалі ў папярэднім лісце. Такім чынам, гэтая жажлівая гісторыя справядлівасці, і гнюсны Сямашка высек сабе новы помнік на спіне безабаронных ахвяр. З боку грамадзянскага начальства катаваннем кіраваў акруговы Навіцкі. Гэты паліцэйскі апостал сёк людзей да таго часу, пакуль пакутнік не пагаджаўся прыняць прычасце ад праваслаўнага папа. Адзін 14-гадовы хлопчык пасля 200 розгаў адмовіўся ад гэтых зносін з Хрыстом, яго зноў пачыналі сячы, і толькі тады, не вытрымаўшы страшэннага болю, ён пагадзіўся. Праваслаўная царква перамагла!”

Для апраўдання русіфікацыі беларускіх зямель пачала фармавацца тэорыя “западнаруссизма”, які, на думку вядомага беларускага гісторыка, філосафа і палітычнага дзеяча Аляксандра Цвікевіча, уяўляў сабою “тую плынь у

гісторыі грамадзянскай думкі на Беларусі, якая лічыла, што Беларусь не з'яўляецца краінай з асобнай нацыянальнай культурай і не мае дзеля гэтага права на самастойнае культурнае і палітычнае развіццё, але што яна з'яўляецца культурнай і дзяржаўнай часткай Расіі і таму павінна быць разглядаана як адзін з яе састаўных элементаў. Прадстаўнікі гэтай плыні імкнуліся давесці, што Беларусь як “Заходняя Расія” непадзельна звязана з цэлым - “адзінай вялікай Расіяй” і што беларусы як адно з славянскіх плямёнаў арганічна ўваходзіць у склад “единого русского народа”. У 1840 годзе Мікалай I забараніў ужыванне назваў Беларусь і Літва. У гэты ж час быў адменены і Статут Вялікага Княства Літоўскага.

У трыццатых гадах 19-га стагоддзя тагачасным міністрам адукацыі “всероссийской империи” графам Сяргеем Уваравым была канчаткова сфармавана шавіністычная дактрына, якая апраўдвала русіфікацыю не толькі беларускага, але і ўсіх іншых народаў, якія жылі на тэрыторыі Расійскай імперыі: “православие, самодержавие, народность”.

Палітыкай царскага ўрада былі незадаволены ўсе пласты насельніцтва. Рэвалюцыйны рух на Беларусі амаль не спыняўся. У 60-тых гадах 19-га стагоддзя на чале яго стаялі такія знакамітыя асобы, як Зыгмунт Серакоўскі, Яраслаў Дамброўскі, браты Віктар і Кастусь Каліноўскі. Апошні быў прыхільнікам сялянскай абшчыны і выступаў за адмену ўсіх класавых, нацыянальных і рэлігійных прывілеяў. Галоўным крытэрыем годнасці чалавека Каліноўскі лічыў працу, выступаў за неабходнасць атрымання адукацыі ўсімі дзецьмі незалежна ад іх паходжання. лепшай формай пабудовы дзяржавы, на яго думку, была рэспубліка. Яго лозунг - не народ для ўрада, а ўрад для народа - з'яўляецца і сёння ў вышэйшай ступені актуальным, аб чым ужо таксама гаварылася.

Пасля падаўлення паўстання пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага (1863г.) пачаўся новы разгул рэакцыі. У тым

жа годзе быў закрыты Горы-Горацкі земляробчы інстытут. Узмацніліся рэпрэсіі. Душыцель свабоды на Беларусі генерал-губернатар Міхаіл Мураўёў прызнаваўся : “ Очень часто я сажаю мятежников без малейшей вины, даже подозрения нет; ну, в таком случае я всегда думаю: посидит под замком, да подолее, быть может, что-нибудь да отыщется. И что же вы думаете, я был так счастлив, что всегда что-нибудь за сидельцем-то моим и отыскивал. Ну тогда и подай сюда!”

Пачынаючы з чэрвеня 1863 года, асобы, якія адносіліся да шляхецкага саслоўя, пад прымусам пачалі падпісваць вернападданицкія лісты наступнага

зместу: “Всеавгустейший монарх! Смуты революции вовлекли многих из дворян Виленской (ці Магілёўскай, Менскай, Гродзенскай, Віцебскай -**С.Ш.**) губернии к нарушению верноподданической присяги вашему величеству. Отвергая действия революционной партии, по причине которой от нескольких месяцев земля наша обгаряется кровью по большей части напрасных жертв, чистосердечно и гласно просим тебя, государь, считать нас верноподданными твоими, заявляя при сем, что мы, составляя одно целое и нераздельное с Россиею, остаемся навсегда верноподданными твоими, вверяя судьбу дворянства, августейший монарх, твоему неограниченному милосердию”.

З мэтай русіфікацыі тэрыторыі Беларусі М. Мураўёў паставіў задачу значна павялічыць сярод памешчыкаў выхадцаў з Расіі. Згодна з законам ад 10 снежня 1865 года, ім даваліся значныя льготы ў набыцці маёнткаў на тэрыторыі Беларусі і Літвы. У выніку прынятых мераў з 1864 па 1870 год колькасць рускіх памешчыкаў на ўказанай тэрыторыі павялічылася з 1458 да 2433, а плошчы іх зямель пашырыліся аж удва разы.

Шавіністычная істэрыя ахапіла амаль усё рускае грамадства. Чалавек, рукі якога былі ў крыві беларускіх, літоўскіх і польскіх патрыётаў, стаў лічыцца ў Расіі героем.

Цар Аляксандр II у сваім лісце да М Мураўёва пісаў: “Мне прыятно аб’явіць вам мою особую іскреннюю прызнательность за вашу добрую і полезную службу мне і Расіі в нынешнее многотрудное время. Отдаю полную справедливость вашему самоотвержению и вашему умению вести дело, за которое вы взялись. Желаю вам здоровья и надеюсь, что Бог поможет вам скоро завершить умиротворение вверенного вам края”. Вядомы рускі паэт Мікалай Някрасаў, у час урачыстага абеду ў пецябургскім англійскім клубе ў гонар М. Мураўёва звярнуўся да яго з прывітаннем у вершаванай форме, дзе ёсць гэтакія радкі :

Бокал заздравный поднимая,
Еще раз выпить нам пора
Здоровье миротворца края...
Так много ж лет ему... ура!

У выдадзеным у 1874 годзе “Русском энциклопедическом словаре” (т.4, отдел1, с.507) гаварылася, што “название Беларусь есть географический термин и не имеет особого этнографического значения, потому что ни особой народности, ни даже племени белорусского не существовало... Белорусский разговор слагается из остатков старого языка, что попал под сильное влияние польского”. А рускі мовазнаўца А. Сабалеўскі ў рэцэнзіі на працу Яўхіма Карскага “Да гісторыі і формаў беларускай мовы”, у якой аўтар абгрунтаваў, што “беларуская мова павінна лічыцца самастойнай, паколькі ўся сума характэрных рыс не паўтараецца ні ў адной са славянскіх моў”, пісаў: “современный белорусский разговор не имеет литературной обработки, и, безусловно, об этом нет основания сожалеть”.

У 1898 годзе ў Вільні былому жандарму беларускага, літоўскага і польскага народаў М. Мураўёву быў пабудаваны помнік. У сувязі з гэтым было выдадзена

некалькі кніжак, назвы якіх ужо самі па сабе гавораць аб незмяншальнай хвалі рускага шавінізму ў адносінах да вышэйназваных народаў. “Краткий очерк жизни и деятельности графа М. Н. Муравьева”, “Меры принятые графом М. Н. Муравьевым к ограждению православного населения от латино-польской пропаганды в Северо-Западном крае”, “Граф М. Н. Муравьев как деятель над укреплением прав русской народности Гродненской губернии. 1831-35 и 1863-65гг.”, “Подвиг Муравьева - настольная книга правителям и правительствам”, “Памяти графа Михаила Николаевича Мурвьева, искоренителя латино-польской крамолы в 1863 году и восстановителя русской народности и православной церкви в Северо-Западном крае России”. У другім абзацы апошняй кнігі сказана: “Наш Северо-Западный край, состоящий из губерний Виленской, Гродненской, Ковенской, Минской, к которым в данную пору были присоединены и губернии Могилевская и Витебская, наравне с другими губерниями и областями Западной России, с древнейших времен составлял единую, цельную русскую землю, населенную, за исключением небольшой части, - Литовского племени, - сплошь одним русским народом”.

У памяць М. Мураўёва будаваліся капліцы, ставілі абразы, адчынялі навучальныя ўстановы і г.д. А што тычыцца яго жорсткасці і дэспатызму пры падаўленні нацыянальна-дэмакратычнага руху на тэрыторыі Беларусі і Літвы, дык усё гэта апраўдвалася. Так, вядомы ў той час пісьменнік У. Камароў у сваёй прамове 3 кастрычніка 1897 года на вайсковым сходзе ў Вільні гаварыў: “Дело не в том, что расстреливали и вешали, но в том, при каких обстоятельствах расстреливали и вешали. Как свидетель и очевидец этих событий, как сознательный деятель этого времени, скажу вам, что русская власть в 1863 году в руках Михаила Николаевича Муравева была только на высоте своей задачи, это была власть строгая, но глубоко справедливая; она не уронила себя жестокостью, она

имела ввиду одно благо, она дала жизнь, счастье и спокойствие миллионам русского народа и ни на одну минуту не переступала границ самообороны". (Пройдут гды і рускія генералы, арганізатары бойні ў Чачні, амаль слова ў слова паўтораць гэтыя апраўданні).

Усё гэта і дало падставу знакамітаму беларускаму паэту Янку Купалу сказаць у вершы "Беларушчына" горкія словы:

Сотні лет, непрямцелем-братам прыбітая,
Зарастаючы зеллем чужым, як лазой сенажаць,
Ты ляжала, няпамяці пылам пакрытая,
А народ твой быў змушан маўчаць і табой пагарджаць.

Падагрэты далучэннем да Расійскай імперыі беларускіх, літоўскіх, украінскіх і часткі польскіх зямель, рускі шавінізм пайшоў далей і ў тэарэтычным абгрунтаванні выказанай у 16-ым ст. месіянскай ролі рускага народу. Цікавае ў гэтым плане прадстаўляе сабою прамова Фёдора Дастаеўскага пры адкрыцці ў Маскве помніка Аляксандру Пушкіну (1877г.). У ёй ён, у прыватнасці, сказаў, што пасля рэформы Пятра Вялікага мы "дружэственна, с полною любовью приняли в душу нашу гении чужих наций, всех вместе, не делая племенных различий". "Стать вполне русским, может быть, и значит только стать братом всех людей, всечеловеком". "Наш удел и есть всемирность.."

Але разам з усім сказаным аб рускім шавінізме ў адносінах да беларускага народа ў перыяд царызма трэба адзначыць, што і ў тыя часы сярод рускіх былі і прагрэсіўныя дзеячы, якія разумелі бесперспектыўнасць шавіністычнай русіфікатарскай палітыкі і з павагай адносіліся да руху беларускіх патрыётаў за сваё вызваленне ад нацыянальнага прыгнёту. Сярод іх заслугоўваюць павагі вядомы рэвалюцыянер-дэмакрат Аляксандр Герцан, крытык і эстэтык Мікалай Надзеждзін,

даследчык прыроды і гісторык Міхаіл Максімовіч, рэвалюцыянер, тэарэтык анархізму Міхаіл Бакунін і некаторыя іншыя. Напрыклад, М. Бакунін у сваім закліку “К русійскаму, польскаму і всім славянскім народам”, надрукаваным у герцанаўскім “Колоколе”, пісаў: “Поляки, может, будут требовать слишком многого... не ограничаться царством Польским, а выскажут исторические претензии на Литву, Беларусь... и всю Украину... В таком случае они сделают большую ошибку. Я думаю, что ... Украина... и Беларусь будут самостоятельными членами общеславянского союза. Я требую только одного, чтобы каждому народу, каждому малому и великому племени были предоставлены возможность и право самим решать свою судьбу: хочет он соединиться с Россией или Польшей - пусть соединяется; хочет быть самостоятельным - пусть будет таким. В конце концов, хочет он совсем отделиться от всех и жить совсем отдельным государством... пусть отделяемся. Бог с ней, с величавостью петровской, екатерининской, николаевской, заставивших российский народ выполнять роль палача... Мы искали силы и славы, а нашли бесславие, заслужили ненависть и проклятие придушенных нами народов. Благодаря Богу, двухвековая тюрьма - петровское государство - наконец разваливается. Мы же сами подталкиваем его в бездну. И свобода нам: свобода героической Польше, свобода Беларуси, Литве, Украине”.

* * *

Спалучэнне пералічаных вышэй асаблівасцяў характару рускага народа стала той спрыяльнай глебай, на якой пасяліўся і расквітнеў буйным цветам блукаўшы па Еўропе прывід камунізму. Кінутае зерне супярэчлівага і ваяўнічага па сваёй сутнасці марксісцкага вучэння магло прыжыцца і прарасці толькі ў народа з неўстойлівымі і супрацьлеглымі, здавалася б, узаемавыключальнымі

рысамі нацыянальнага характару. Рэвалюцыянеры, якія выйшлі з асяроддзя рускага народа, заўсёды, падобна стэпавікам - качэўнікам былі татальнымі. Як заўважыў М. Бярдзьеў, “рэвалюцыя была для іх рэлігіяй і філасофіяй, а не толькі барацьбой, звязанай з сацыяльным і палітычным бокам жыцця. І павінен быў выпрацавацца рускі марксізм, які адпавядаў рэвалюцыйнаму тыпу і гэтаму таталітарнаму інстынкту”. Ім і стаў ленінізм (бальшавізм). І тут нельга не прызнаць, што вялікую ролю пры гэтым адыграла асоба самога Уладзіміра Ульянава (Леніна). Максім Горкі, які добра яго ведаў, у артыкуле “Увазе рабочых”, надрукаваным 10(23) лістапада 1917 года ў “Новой жизни”, пісаў: “Уявіўшы сябе Напалеонамі ад сацыялізму, ленінцы вар’яцеюць, давяршаюць разбурэнне Расіі - рускі народ заплаціць за гэта азёрамі крыві.

Сам Ленін, вядома, чалавек выключнай сілы, дваццаць пяць гадоў ён стаяў у першых шэрагах барацьбітоў за перамогу сацыялізма, ён з’яўляецца адной з найбольш яскравых фігур міжнароднай сацыял-дэмакратыі, чалавек таленавіты, ён валодае ўсімі якасцямі “правадыра”, а таксама і неабходнымі дзеля гэтай ролі адсутнасцю маралі і чыста барскім, бязлітасным стаўленнем да жыцця народных мас”.

Такім чынам, хаця марксізм і зарадзіўся ў Заходняй Еўропе (як найбольш развітай частцы свету), але больш прыставасаным ён быў для Расіі з яе качэўна-стэпавымі традыцыямі і адначасова шуканнямі нейкай універсальнай праўды, з яе дэспатызмам і ў той жа час з яе абшчыннасцю і дэмакратызмам бытавога жыцця. “Камунізм, - кажучы словамі М. Бярдзьева, - з’явіўся непазбежным лёсам Расіі, унутраным момантам у лёсе рускага народа”. І гэта ператварылася ў трагедыю ўсіх народаў, якія ўваходзілі ў Расійскую імперыю.

Справа ў тым, што на рускі шавінізм, які прыкрываўся хрысціянскім месіянізмам і месіянізмам, прыходзіла да ўлады бальшавікоў наклаліся яшчэ рысы ваяўнічага

марксіцкага вучэння і бальшавіцкай тактыкі. У Савецкім Саюзе, стаўшым пераемнікам Расійскай імперыі, рускі шавінізм далучыў да сваіх ранейшых лозунгаў яшчэ і новыя: “Пралетарыі усіх краін, яднайцеся!”, “Калі вораг не здаецца, яго знішчаюць” і іншыя. А гэта значыць, па-першае, што замест хрысціянскага грунту, на які раней абпіраўся рускі шавінізм, бальшавізм падклаў пад яго класавасць. Пасля захопу ўлады бальшавікамі ажыццяўленне рускага месіянізму аддавалася ў рукі таго класа, які стаяў на самым сацыяльным нізе. У рамане “Мать” М. Горкі наступным чынам характэрызуе рускі пралетарыят: “Усталось, накопленная годами, лишала людей аппетита, и для того, чтобы есть, много пили, раздражая желудок острыми ожогами водки...”

Молодежь сидела в трактирах или устраивала вечеринки друг у друга, играла на гармониках, пела похабные, некрасивые песни, танцевала, сквернословила и пила. Истомленные трудом люди пьянели быстро, и во всех грудях пробуждалось непонятное, болезненное раздражение. Оно требовало выхода. И, цепко хватаясь за каждую возможность разрядить это тревожное чувство, люди из-за пустяков бросались друг на друга с озлоблением зверей. Возникали кровавые драки. Порою они кончались тяжелыми увечьями, изредка - убийством.

В отношениях людей всего больше было чувства подстерегающей злобы. Оно было такое же застарелое, как и неизлечимая усталость мускулов. Люди рождались с этою болезнью души, наследуя ее от отцов, и она черною тенью сопровождала их до могилы, побуждая в течение жизни к ряду поступков, отвратительных своей бесцельной жестокостью”.

І вось гэтакі клас абвяшчаўся самым прагрэсіўным, носьбітам усяго добрага, светлага і чыстага. Чэрнь выходзіла на сацыяльную прастору і пачынала кіраваць балем. І наадварот - людзі, якія мелі маёмасць, вопыт стваральнай працы, абвяшчаліся сканцэнтраваннем усяго

цёмнага і дрэннага. Робячы бязлітасны ўціск на прадпрымальнікаў, інтэлігенцыю і моцнага мужыка, бальшавікі не толькі завялі ў тупік вытворчасць, але і адвучылі людзей працаваць, вырастцілі сваіх монстраў-кулакоў, кулакоў-лодыраў, якія ўмеюць працаваць толькі языком, а не рукамі і галавою.

Па-другое, для захопу і ўтрымання ўлады чэрнь выкарыстоўвала падман, крывадушнасць і самыя разнастайныя спосабы насілля. У гэтым бальшавікі былі зусім не рucinёры. У артыкуле “Как организовать соревнование” У. Ленін вучыў: “...Разнообразие... есть ручательство жизненности, порука успеха в достижении общей единой цели: очистки земли российской от всяких вредных насекомых.. (Пройдуць гады і дыктатар Лукашэнка назаве прадстаўнікоў апазіцыі свайму рэжыму “вшивыми блохами” - **С.Ш.**). В одном месте посадят в тюрьму десяток богачей, дюжину жуликов, полдюжины рабочих, отлынивающих от работы... В другом - поставят их чистить сортиры. В третьем - снабдят их, по отбытии карцера, желтыми билетами, чтобы весь народ... надзирал за ними, как за вредными людьми. В четвертом - расстреляют на месте одного из десяти, виновных в тунеядстве. В пятом - придумают комбинации разных средств, и путем, например, условного освобождения добьются быстрого исправления исправимых элементов из богачей, буржуазных интеллигентов, жуликов и хулиганов. Чем разнообразнее, тем лучше, тем богаче будет успех социализма, тем легче практика выработает - ибо только практика может выработать - наилучшие приемы и средства борьбы”. Увесь гэты дэспатызм чэрні пры ажыццяўленні шавіністычнай палітыкі і вытантанчаныя метады насілля, прыдуманая ўзначавальваючымі яе, чэрнь, як правіла, недавучанымі інтэлігентамі, прыкрываліся сацыяльнай дэмагогіяй і бойкімі лозунгамі: “Мір - народам, зямля - сялянам”, “Права нацыі на самавызначэнне”, “Усё для шчасця чалавека!” і інш.

Крывадушнасць нацыянальнай палітыкі бальшавікоў беларусы адчулі ўжо ў першыя дні пасля кастрычніцкага перавароту. Захапіўшы ўладу, вырашэнне нацыянальнага пытання бальшавікі падпарадкавалі абароне сваіх кастрычніцкіх заваёў у Расіі, хаця напярэдадні Кастрычніка Ленін і гаварыў, што пралетарская ўлада падтрымае “неадкладнае аднаўленне поўнай свабоды для Фінляндыі, Украіны, Беларусі, для мусульман і г.д.” Як сказана ў першым параграфу, ЦК РКП(б) на сваім Пленуме 24 снежня 1919 года падтрымаў кіраўніцтва Паўночна-Заходняга абкома РКП(б), якое было супраць абвешчэння Беларусі самастойнай рэспублікай. Пры гэтым адзначым, што ў той жа час ужо былі створаны Украінская, Эстонская, Латвійская і Літоўскія рэспублікі. Яны спатрэбіліся бальшавікам як буферныя дзяржавы паміж савецкай Расіяй і заходнімі краінамі, якія выступалі супраць распаўсюджання савецкай улады на тэрыторыі іншых краін. Доказам таму з’яўляецца выступленне 18 лістапада 1918 года Льва Бранштэйна (Троцкага), які падкрэсліваў, што прыбалтыйскія краіны “вместо Китайской стены станут мостом между Советской Россией и Германией”. Больш таго, у сувязі з патрабаваннямі беларускіх камуністаў (лета 1918г.) стварыць, па прыкладу пералічаных рэспублік і Беларускаю, сакратар абкома Заходняй вобласці РСФСР (як тады звалася тэрыторыя Беларусі) Вільгельм Кнорыньш (Кнорын) у газеце “Звезда” (6 кастрычніка 1918г.) пісаў: “Мы лічым, што беларусы - гэта не нацыя... Наша задача не ствараць новыя нацыі, а разбураць створаныя нацыянальныя перагародкі”. У тым жа месяцы камісар унутраных спраў РСФСР Рыгор Пятроўскі афіцыйна зацвердзіў Заходнюю вобласць як адміністрацыйную дзяржаўную адзінку. І нават яшчэ 28 снежня ЦВК РСФСР таксама зацвердзіў названую вобласць. І толькі затрыманне сацыялістычнай рэвалюцыі і аднаўленне на тэрыторыі Польшчы самастойнай дзяржавы на чале з Юзафам Пілсудскім (канец 1918г.), які заявіў, што Польшча

будзе ўзнаўляцца ў межах Рэчы Паспалітай, а таксама з'явіўшаяся неабходнасць стварэння альтэрнатывы, абвешчанай на пачатку 1918 года без удзелу бальшавікоў Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР) прымусілі ЦК РКП(б) хутка заявіць аб стварэнні БССР, што і адбылося ноччу з 1 на 2 студзеня 1918 года ў Смаленску.

Але БССР з самага пачатку не была самастойнай дзяржавай, бо, па-першае, у складзе урада БССР было толькі 8 беларускіх і 11 расійскіх камуністаў, а, па-другое, і, бадай, самае галоўнае, ЦК РКП(б) ні на адзін дзень не выпускаў лейцаў са сваіх рук. Кампартыя Беларусі ўваходзіла ў склад Расійскай Камуністычнай партыі (бальшавікоў) на правах любой абласной арганізацыі Расіі. Таму рашэнні ЦК РКП(б) былі законам для камуністаў Беларусі. І, калі 16 студзеня 1919 года ЦК РКП(б) прыняў рашэнне аб падзеле тэрыторыі БССР (Смаленская, Віцебская і Магілёўская губерні зноў далучыліся да РСФСР, а Мінская і Гродзенская - да Літоўскай ССР), з якім, канечне, не маглі пагадзіцца кіраўнікі Беларусі, прыехаўшы 2 лютага 1919 года ў Мінск, Якаў Свядлоў заявіў: “Независимо от того, как мы разделимся, мы все равно останемся одной партией, поэтому решения ЦК обязательны для всех - это аксиома”. Так супраць волі беларусаў была створана Літоўска-Беларуская ССР (Літбел), ва ўрадзе якой быў толькі адзін беларус (Аляксандр Чарвякоў), але затое - шмат польскіх камуністаў. Прайснаваў Літбел да ліпеня 1919 года - акупацыі яго тэрыторыі інтэрвентамі.

Праігнараваў ЦК РКП(б) інтарэсы беларускага народа і ў час сакрэтных перамоў з Польшчаю і пры падпісанні поўнай залежнасці ад Масквы ўжо на пачатку 1921 года, калі быў падпісаны саюзны рабоча-сялянскі дагавор паміж РСФСР і БССР. Справа ў тым, што, згодна ўказанаму дагавору, ствараліся супольныя для абедзвюх дзяржаў важнейшыя народныя камісарыяты: ваенных і марскіх спраў, фінансаў, знешняга гандлю, працы, шляхоў зносін,

поштаў і тэлеграфа. (нешта падобнае задумана і пры падпісанні сённяшняй дамовы паміж РБ і РФ (канец 1999 года).

Вярнулі Беларусі указам Прэзідыума Усесаюзнага Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта 15 павеатаў Віцебскай, Смаленскай і Гомельскай губерняў з пераважна беларускім насельніцтвам толькі ў сакавіку 1924 года. У снежні 1926 года да Беларусі былі далучаны Гомельскі і Рэчыцкі паветы. А Смаленшчына так і засталася ў складзе Расіі.

На першых парах Савецкай улады, трэба прызнаць, усё ж нядрэнна ішло адраджэнне беларускасці. Праўда, на X-ым з'ездзе РКП(б) (сакавік 1921г.) прагучалі абвінавачванні ў адрас беларускіх камуністаў, дарэчы, якія ў той у той час складалі ў агульнай колькасці членаў КП(б) Беларусі толькі пад дваццаць працэнтаў, што яны штучна ствараюць беларускую нацыянальнасць, але за беларусаў заступіўся І. Сталін, народны камісар па справах нацыянальнасцяў, які ўказаў на беспадстаўнасць гэтых абвінавачванняў, паколькі беларускі народ існуе і мае сваю мову, адрозную ад рускай.

X-ы з'езд РКП(б) прыняў пастанову не толькі аб пераходзе да новай жэнамічнай палітыкі, але і па нацыянальнаму пытанню. На думку з'езда, правядзенню нацыянальнай палітыкі (безумоўна, у разуменні РКП(б)) перашкаджала тое, што “з аднаго боку, працуючыя на ўскраінах вялікарускія камуністы, якія выраслі ва ўмовах існавання “дзяржаўнай” нацыі і не ведалі нацыянальнага прыгнёту, нярэдка прымяняюць значэнне нацыянальных асаблівасцяў у партыйнай і савецкай рабоце... З другога боку, камуністы з мясцовага карэннага насельніцтва, якія перажываюць цяжкі перыяд нацыянальнага прыгнёту і не зусім яшчэ вызваліліся ад прывідаў апошняга, нярэдка перабольшваюць значэнне нацыянальных асаблівасцяў у партыйнай і савецкай рабоце”. З'езд рашуча асудзіў абодва гэтыя ўхілы, як шкодныя і небяспечныя для справы

камунізму, указаўшы пры гэтым на асаблівую небяспеку і асаблівую шкоду першага вялікадзяржаўнага ўхілу (камунізму), бо ён пагражае разрывам адзінства народам.

Рашэнні X-га з'езду РКП(б) акрылілі беларускіх камуністаў і, вярнуўшыся дамоў, яны з натхненнем узяліся за далейшае адраджэнне беларускасці. Але ўжо ў 1925 годзе з'явіліся першыя спробы замарудзіць працэс нацыянальнага адраджэння на Беларусі. Прычым, ніякіх указанняў з Масквы на гэты конт яшчэ не было, ініцыятыву праявілі мясцовыя апаратчыкі, сярод якіх большая палова была тых, хто прыехаў у Беларусь з Расіі. У прынятай на кастрычніцкім (1925г.) Пленуме ЦК КП(б)Б пастанове "Аб нацыянальнай палітыцы" гаварылася, што далейшае развіццё нэпа і звязанае з гэтым адраджэнне капіталізму ў гаспадарцы з'яўляюцца немэтазгоднымі, бо ўмацоўваюць буржуазную ідэалогію, якая ў Беларусі праяўляецца ў выглядзе нацыянальна-дэмакратычных настрояў. ЦК КП(б)Б заклікаў камуністаў на барацьбу за выкананне "большавіцкай нацыянальнай палітыкі". І ўсё ж праблема беларусізацыі працягвала рашацца і, як пастанавіў кастрычніцкі (1926г.) Пленум ЦК КП(б)Б, прыкладам у гэтым павінны быць камуністы. "Уся КП(б)Б павінна гаварыць на беларускай мове", - вось якое патрабаванне выказаў Пленум. 31 студзеня 1927 года на беларускую мову быў пераведзены друкаваны орган ЦК КП(б)Б - газета "Звязда".

У той жа час у жніўні 1926 года ЦК КП(б)Б пасылае закрытае пісьмо, у якім ставілася задача ўмацавання кіруючай ролі партыі ў культурным кіраўніцтве. Яшчэ далей пайшоў XI-ы з'езд КП(б)Б (восень 1927 года). У яго пастанове канстатавалася, што дробнабуржуазны нацыяналізм і нацыянал-дэмакратызм з прагрэсіўнай з'явы, якой яны былі ў час барацьбы з царызмам ператварыліся ў Беларусі ва ўмовах дыктатуры пралетарыяту ў контррэвалюцыйную з'яву. "Таму барацьба супраць нацыяналізму ўсіх нацый і адценняў,

супраць нацыянальных ухілаў і нацыянал-дэмакратызму і ў далейшым павінна быць рашуча працягнута”.

Але ўсё гэта былі толькі падыходы да сапраўдных наступаў на нацыянальнае адраджэнне беларускасці, якія разгарнуліся ў палове 1929 года - года вялікага пералому, у якім сапраўды пачаўся злом лёсаў мільёнаў ні ў чым не вінаватых людзей. У ліпені гэтага года ў Беларусі пачала працаваць камісія ЦК ВКП(б), мэтай якой было вывучэнне вопыту работы па правядзенню ў жыццё нацыянальнай палітыкі. Камісія зрабіла наступную выснову: “Ствараецца ўражанне, што засеўшая ў цэнтральных і іншых навуковых установах нацыяналістычная вярхушка патэнтаваных прадстаўнікоў беларускай культуры значна стрымлівае тэмп саветызацыі”. Такім чынам было абазначана злачынства, з якім патрэбна было весці барацьбу. І за гэтым справа не стала.

Прыехаўшыя з Масквы Першы сакратар ЦК КП(б)Б Канстанцін Гей і кіраўнік Аддзела Дзяржаўнага палітычнага ўпраўлення БССР Пётр Рапапорт абвінавацілі беларускіх камуністаў у імкненні адбудовы капіталізму і сфабрыкавалі існаванне на тэрыторыі Беларусі нацыяналістычнай арганізацыі - Саюза вызвалення Беларусі. Па сфабрыкаванай справе было арыштавана 108 чалавек, галоўным чынам навукоўцы. Сярод арыштаваных былі Усевалад Ігнатоўскі, Максім Гарэцкі, Вацлаў Ластоўскі, Аляксандр Цвікевіч, Язэп Лёск, Аркадзь Смоліч, Іван Серада, Зміцер Жылуновіч, Антон Баліцкі - ўсё суквецце нованароджанай беларускай нацыянальнай навукі. Крыху пазней былі арыштаваныя Антон Луцкевіч, Сцяпан Некарашэвіч і інш.

Шальмаванне нацыянальных кадраў не абышло бокам і нашых знакамітых паэтаў Янку Купалу і Якуба Коласа. Купала не вытрымаў паклёпу і спрабаваў скончыць жыццё самагубствам. Кулацкай паэмай быў названы шэдэўр беларускай паззіі - паэма Якуба Коласа “Новая зямля”. Тагачасны старшыня Саюза пісьменнікаў БССР Міхась

Клімковіч (дарэчы аўтар слоў беларускага гімна - “Мы, беларусы, з братняю Руссю разам шукалі шчасця дарог...”), выступаючы на першым з’ездзе савецкіх пісьменнікаў (жнівень 1934 года), беспадстаўна назваў Дуніна-Марцінкевіча вяшчальнікам нацыянальнай буржуазіі, Цётку і Гаруна - дробнабуржуазнымі пісьменнікамі і ўзвёў паклёп на ўсю беларускую літаратуру.

У пачатку трыццатых гадоў з’явілася некалькі рэвалюцыйных публікацый у газэце “Правда”, у якіх зноў абвінавачваліся ў нацыяналізме многія кадры Беларусі, а 2 сакавіка 1933 года з’явілася і пастанова ЦК ВКП(б) “ Аб скрыўленні нацыянальнай палітыкі БССР”. 12-14 сакавіка пастанова абмяркоўвалася на Пленуме ЦК КП(б)Б, на якім прысланы да гэтага часу Масквой Першым сакратаром ЦК КП(б) Мікалай Гікала ў сваім выступленні сказаў, што “далей трэба не насіцца з нацыяналістамі, а мацней біць па гэтых элементах адкрыта, смела, без страху”. У 1933-34 гадах па рэспубліцы пракацілася новая хваля рэпрэсіяў. На гэты раз органамі АДПУ была сфабрыкавана нібыта наяўнасць “Беларускага нацыянальнага цэнтру”, у сувязі з чым арыштавалі каля 160 чалавек, у тым ліку дырэктара Беларускага дзяржмузея Сямёна Рак-Міхайлоўскага, доктара філасофіі, паэта, літаратуразнаўцу Ігната Дварчаніна, драматурга Леапольда Радзевіча, кампазітара Антона Грыневіча.

У сувязі з пастановай ЦВК СССР ад 5 снежня 1934 года ў рэспубліцы былі створаны “тройкі”, якія і сталі пастаўшчыкамі жывога матэрыялу ў пякельную машыну рэпрэсій і бясплатнай рабочай сілы для цяжкіх фізічных работ. Аб размаху рэпрэсіяў у Беларусі ў 1937-1938 гадах гаворыць той факт, што толькі ў адзін дзень 29 кастрычніка 1937 года было расстраляна дзесяць беларускіх пісьменнікаў, а ў наступны дзень - яшчэ тры.

Рэпрэсіям падвяргаліся не толькі вучоныя і работнікі культуры, але і партыйныя, савецкія дзеячы. Прычым маскоўскія эмісары ў знішчэнні сваіх “малодшых братаў” не

толькі па Саюзе, але і па партыі і тут не былі міласэрнымі. Стэпава-качэўнай лютасці не было межаў. Доказам таму з'яўляюцца дзеянні Георгія Маленкова, родам з горада Арэнбургу, які працаваў з 1934 па 1939 год загадчыкам аддзела кіруючых парторганаў ЦК ВКП(б). Праведзены ў 1935-1936 гадах абмен партыйных дакументаў быў скарыстаны ім дзеля знішчэння нацыянальных кадраў. Менавіта ён разам з Яковым стварылі ў тыя гады версію аб існаванні ў Беларусі разгалінаванага антысавецкага падполля, якое ўзначальвалі быццам бы партыйныя і савецкія кіраўнікі рэспублікі. На падставе гэтых версій пры абмене партыйных дакументаў была выключана палова ўсяго складу партыйнай арганізацыі Беларусі. І калі старшыня Саўнаркома рэспублікі Мікалай Галадзед на Пленуме ЦК КП(б)Б паставіў пад сумненне вынікі праверкі партыйных дакументаў, Маленкоў выехаў у Беларусь і ўчыніў разгром кіруючым кадрам рэспублікі. Сам М. Галадзед быў таксама арыштаваны 14 чэрвеня 1937 года НКУС у Маскве (!) і накіраваны ў Мінск, дзе выкінуўся з акна будынка НКУС. У 1937 годзе скончыў жыццё самагаўствам і старшыня ЦВК БССР Аляксандр Чарвякоў, які таксама не вытрымаў паклёпу і ілжывых абвінавачанняў у антысавецкай контррэвалюцыйнай дзейнасці. У 1937 годзе быў арыштаваны і растралены прэзідэнт АН БССР Іван Сурта і мн. інш.

З дакладаў сакратару ЦК ВКП(б) Георгію Маленкову і самому Сталіну аб наяўнасці ў Саюзе пісьменнікаў БССР “цэнтра-штаба нацыянал-фашысцкай прапаганды”, які нібыта ўзначальваюць Я. Купала і Я. Колас, пачаў сваю дзейнасць яшчэ адзін пасланец Масквы ў Беларусь - Панцелеймон Панамарэнка, які стаў 19 чэрвеня 1938 года Першым сакратаром ЦК КП(б)Б.

Векавечным помнікам злачынствам бальшавізму, які на тэрыторыі Беларусі працягнуў пачатае рускімі шавіністамі знішчэнне беларускіх нацыянальных кадраў, з'яўляюцца “Курапаты”, дзе знайшлі свой апошні канец

звыш 200 тысячаў бязвінных ахвяр.

Аданачасова са знішчэннем нацыянальных кадраў пачала выцясняяцца з ужытку і беларуская мова. І ўсё гэта пачалося са скарачэння школьных праграмаў па гэтаму прадмету, знята было і пытанне аб працы вышэйшых і сярэдніх навучальных устаноў на беларускай мове. А між тым руская мова з 1938 года стала вывучацца з першага класа на ўсёй тэрыторыі СССР. Па дадзеных Яўгена Мірановіча, ў 1985 годзе на беларускай мове працавала толькі 23 працэнты сярэдніх школаў у рэспубліцы.

У 1933 годзе ў Беларусі была праведзена моўная рэформа, якая штучна зблізіла беларускую мову з рускай. Дэбеларусізацыя ахапіла і іншыя бакі жыцця.

* * *

Аднак талент і імкненні беларускага народу да адраджэння сваёй дзяржаўнасці не маглі знішчыць ні рэпрэсіі, ні Вялікая Айчынная вайна, у час якой Беларусь панесла самыя цяжкія страты з усіх савецкіх рэспублік. Таму беларусы і змаглі выкарыстаць тую, другую па ліку, адлігу, якая пачалася ў Савецкім Саюзе з прыходам да ўлады Міхаіла Гарбачова. Узнавіўся традыцыйны нацыянальны абрад гукання вясны (1986г.), было даслана Гарбачову “Пісьмо 28-мі” (снежань 1986г.), падпісанае беларускай інтэлігенцыяй з просьбай спыніць наступы на беларускую мову, крыху пазней (чэрвень 1987г.) падобнае “Пісьмо” Гарбачову было падпісана ўжо 134-ма грамадзянамі БССР, у 1987 годзе прайшла ў цэнтры Мінска дэманстрацыя пад лозунгам асуджэння вінаватых у сталінскім генацыдзе і русіфікацыі Беларусі, сталі арганізоўвацца маладзёвыя суполкі з ярка выражаным нацыянальным адценнем. Восенню 1988 года па прыкладу прыбалтыйскіх рэспублік, стаў стварацца Беларускі Народны фронт (БНФ). У 1989 годзе Камуністычная партыя страціла магчымасць кантраляваць многія

беларускія выданні. Больш таго, у рэспубліцы сталі выходзіць новыя часопісы: “Спадчына”, “Беларускі гістарычны часопіс”, “Беларуская мінуўшчына”, “Беларускі гістарычны агляд”, у якіх аспрэчваюся погляд савецкіх навукцоўцаў на гісторыю Беларусі. Летам 1989 года прайшоў І-ы заснавальніцкі з’езд БНФ. (Зазначым, што сярод заснавальнікаў БНФ большасць былі камуністамі). Вярхоўным Саветам БССР былі прынятыя “Закон аб мовах” (верасень 1990г.), “Закон аб культуры” (чэрвень 1991г.), “Закон аб адукацыі” (кастрычнік 1991г.). У 1991-1992 навучальным годзе ўсе педагагічныя інстытуты рэспублікі пачалі выкладанне прадметаў на беларускай мове. Да гэтага часу былі ўжо і ўсе прававыя высновы для адраджэння галоўных беларускіх нацыянальных каштоўнасцяў - мовы, культуры і гісторыі.

12 ліпеня 1990 года Вярхоўны Савет прыняў Дэкларацыю аб дзяржаўным суверэнітэце БССР, не выходзячы са складу СССР. “Дэкларацыя” дала права ўраду ствараць нацыянальную армію, міліцыю і службу бяспекі. Падцвярджалася выключнасць беларускай мовы ў якасці дзяржаўнай. Былі вернуты ў якасці дзяржаўных беларускі нацыянальны герб “Пагоня” і бел-чырвона-белы сцяг. 8 снежня 1991 года Старшыня Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Станіслаў Шушкевіч разам з прэзідэнтамі Расіі Барысам Ельцыным і Украіны Леанідам Краўчуком падпісалі пагадненне аб фармальнай ліквідацыі СССР і стварэнні Супольнасці Незалежных Дзяржаў (СНД). Праз два тыдні ў Алма-Аце 11 дэлегацый іншых дзяржаў, якія стварыліся на базе былых савецкіх рэспублік, падтрымалі гэтую дамову.

Але ішоў час. І хаця Расійская Федэрацыя паказвала прыклад у развале Савецкага Саюза, але ж нацыянальны характар расіян заставаўся ўсё тым жа - шавіністычным у адносінах да іншых народаў. Таму ў барацьбе за новую Расію вызначыліся дзве лініі: дэмакратычна-рэспубліканская на чале з Андрэем Сахаравым, і

дыктатарска-манархічная, якую ўзначаліў Барыс Ельцын. На жаль, перамагла другая лінія. Больш таго, як гэта часта бывае ў гісторыі, фізічная смерць самога А. Сахарова падкрэсліла непадрыхтаванасць Расіі да ўстанаўлення дэмакратычна-рэспубліканскага ладу. Расійская Федэрацыя засталася па-ранейшаму імперыяй. Яна, у параўнанні з царскай Расіяй і Савецкім Саюзам, толькі зменшылася і страціла сваю былую моц. Але з гэтым расійскія шавіністычныя колы ніяк не маглі змірыцца і пайшлі на ўстанаўленне ва ўладзе прадстаўнікоў КГБ, якія заўжды называлі самі сябе ўзброеным атрадам КПСС. Прычым, з перабраных кіраўнікоў гэтай арганізацыі Яўгена Прымакова, Сяргея Сцяпашына і Уладзіміра Пуціна найбольш адпавядаючым мэтам экстрэміска-шавіністычных колаў Расеі аказаўся апошні. У. Пуцін задаволіў названія колы ўсіх афарбовак, у тым ліку і камуністаў. Дарэчы, падтрымка апошнімі дзеянняў Уладзіміра Пуціна па адраджэнню ў краіне дыктатарскага рэжыму і аднаўленню палітыкі вялікадзяржаўнага шавінізму ўсяцэла падцвердзіла выказванне сусветна вядомага расійскага праваабаронцы Сяргея Кавалёва аб тым, што ў трыццатыя гады 20 стагоддзя адбылося аб'яднанне марксісцка-ленінскай ідэалогіі са “старым добрым рускім нацыяналізмам... Все коммунистические лидеры, начиная со Сталина, заставляли людей поклоняться идолам Державы, Нации, Власти, лишь слегка задрапированным марксистской фразеологией”.

Створаная ў Расійскай імперыі і ўдасканаленая ў Савецкім Саюзе ідэалогія неабходнасці моцнай дзяржавы на чале з моцным лідэрам стала сёння ў Расійскай Федэрацыі зноў пануючай. Сведчаннем таму з'яўляюцца падзеі ў Чачні і тыя лікаванні шавіністычных колаў Расіі, з якімі яны ўспрымалі кожнае паведамленне аб заняцці ўсё новых і новых населеных пунктаў у Чачні. Пры гэтым я падкрэсліваю, што гаворка ідзе не аб барацьбе з бандытамі. Кожны сумленны чалавек падтрымлівае гэтую

барацьбу, якой бы нацыянальнасці бандыты ні былі. У дадзеным выпадку гаворка ідзе аб тым экстазе шавіністычных пачуццяў, якія выказваюцца ў расійскіх сродках масавай інфармацыі наконт такіх фактаў, як, скажам, паведамленне аб тым, што ў чачэнскіх сёлах зноў пачынаюць працаваць школы на рускай мове, а чачэнская мова вывучаецца толькі як прадмет.

Дарэчы, нават немцы, якія акупавалі ў Першую сусветную вайну Беларусь і Літву, аддалі 16 студзеня 1916 года распараджэнне, якое ўводзіла абавязак навучаць дзяцей у школах на роднай мове і да 1918 года колькасць беларускіх школаў на акупаванай тэрыторыі дасягнула 350-ці. У Свіслачы была адчынена Беларуская настаўніцкая гімназія, у Вільні працаваў Беларускі тэатр, кнігарня і бібліятэка, былі створаны Беларускі настаўніцкі саюз, Беларускае навуковае таварыства, выйшла газета "Гоман".

Расійскія ваенныя і карэспандэнты прыдумалі нават слова "зачыстка". Калі яно азначае зачыстку Чачні ад роднай мовы, ад нацыянальных традыцый і звычаяў, дык гэта ж і ёсць аднаўленне таго самага махровага шавінізму, які праводзіўся ў часы Расійскай імперыі і яе пераемніка - Савецкага Саюза. Аб тым, што гэта так, пацвердзіў у сваёй размове ў праграме "Герой дня" 24 снежня 1999 года Старшыня Канстытуцыйнага Суда Расійскай Федэрацыі Марат Баглаеў, які сказаў, што ваенныя дзеянні ў Чачні "ставяць задачу наведвання там расійскага парадка". Але ж з гэтай пастановай пытання не можа мірыцца ні адзін народ. Больш таго, сусветная практыка паказала, што кожны народ, каб быць гарантаным ад шавінізму тытульнай (у дадзеным выпадку, рускай) нацыі, якая імкнецца навязаць іншым народам сваю мову, сваю культуру і г.д., хоча мець сваю нацыянальную дзяржаву. На гэта маюць права і чачэнцы і за гэта яны, напэўна, будуць змагацца.

Прыкладам праяўлення расійскага шавінізму з`явілася і

падтрыманне кіраўнікамі Расійскай Федэрацыі Аляксандра Лукашэнку спачатку на прэзідэнцкіх выбарах, а пасля і ў час дзяржаўнага перавароту ў Беларусі (лістапад 1996г.). Справа ў тым, што шавіністычныя імкненні далучыць Беларусь да Расійскай Федэрацыі супалі з уладалюбівымі дыктатарскімі амбіцыямі Лукашэнкі, які імкнецца стаць прэзідэнтам аб'яднанай дзяржавы. Вынікамі намаганняў рускіх шавіністаў і дапамагаючая ім створанаму Лукашэнкам рэжыму з'яўляецца замена ў якасці дзяржаўнай нацыянальнай сімволікі на былую савецкую, ліквідацыя ў сталіцы Беларусі - горадзе Мінску - усіх беларускіх школ і замена іх рускімі, пераход навучання ва ўсіх вышэйшых установах рэспублікі на рускую мову, гвалтоўнае выцясненне беларускай мовы з усіх дзяржаўных устаноў, удск нацыянальных меншасцяў, якія пражываюць на тэрыторыі Беларусі, ганенне на вядомых беларускіх пісьменнікаў, паэтаў і вучоных, якія абараняюць беларускую культуру ад русіфікацыі. Як сцвярджае народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч у артыкуле "Да чаго і дзеля чаго вяртацца?" ("Народная воля", 1997г., студзень), у Беларусі цяпер прыкладна 20 (30? 40?) калгасаў носяць імя Суворова і, як мяркуе паэт, толькі адзін названы імем Каліноўскага, 100 (200? 300?) вуліц названы імем Калініна або Горкага, і ніводная не названа ў гонар Ігнатоўскага, Ластоўскага, Смоліча; на кожныя 100 песень, якія гучаць у эфіры Беларусі, - 95 рускіх, на кожную 1000 асобна выдадзеных кніг - 990 на рускай мове.

Ажыццёўлена "зачыстка" урада Рэспублікі Беларусь ад беларусаў. Амаль усе галоўныя пасады сталі займаць тут прысланыя з Расіі вайскоўцы. Напрыклад, беларускую навуку, культуру і асвету ў Савеце Міністраў курыраваў палкоўнік, расіянін па пашпарту, У. Замяталін. У руках расейцаў міністэрства замежных спраў і міністэрства абароны Беларусі. Рускія генералы А. Новікаў і У. Іваноў узначальваюць саветы ветэранаў. На чале вайсковых навучальных устаноў таксама многа рускіх. І нават урад

Рэспублікі Беларусь узначаліў таксама рускі.

Адбываецца гвалтоўнае ўцягванне Беларусі ў склад Расійскай Федэрацыі. З экрану расійскай тэлевізіі, па радыё, у друку ідзе абмеркаванне пытання толькі як далучыць Беларусь да Расіі: як шэсць абласцей, ці як рэспубліку? А тое пытанне, што ці можна далучыць, нібыта ўжо само сабою вырашана. Напрыклад, У. Пуцін, не пытаючыся ў беларускага народа аб яго стратэгічных інтарэсах, заяўляе, што аб'яднанне Расіі з Беларуссю дыктуецца іх (г.зн., расійскімі) стратэгічнымі інтарэсамі. Зазначым, што крыху раней ён сцвярджаў, што ў Расіі ёсць стратэгічныя інтарэсы і на Балканах. А дэпутат Дзярждумы II-га склікання М. Ганчар, наогул, не грэбуе адкрытай хлуснёй і ў якасці аргумента неабходнасці аб'яднання дзвюх дзяржаў у адну прыводзіць тое, што нібыта ў беларусаў і расіян адна мова. Пасля гэткага аргумента хочацца запытаць: ці браў гэты цемрашал (па іншаму яго назваць нельга) хоць калі ў рукі творы аднаго з самых чытаемых у свеце пісьменнікаў Васіля Быкава? Няўжо В. Быкаў піша не на мове Я. Купалы і Я. Коласа, а на мове А. Пушкіна і М. Лермантава?

Такім чынам, з прыходам у Расіі да ўлады КГБ сусветная супольнасць мае справу з якасна новым відам дыктатарска-манархічнага шавіністычнага ладу - пуціншчынай, у якой аб'ядналіся дэспатызм Чынгіз-хана, марксіцка-ленінская дэмагогія і месіянізму Рускай праваслаўнай царквы. Але, гаворачы аб вялікадзяржаўнай шавіністычнай палітыцы Масквы, зноў-такі нельга не падкрэсліць, што яна праводзіцца правячымі коламі Расіі і прыносіць вялікую шкоду, ў тым ліку і самому рускаму народу, як у свой час гэта рабілі фашызм - нямецкаму народу, а бальшавізму - усё таму ж рускаму народу.

Што тычыцца Беларусі, дык яна стала лабараторыяй, дзе адпрацоўваюцца падыходы адраджэння былога дыктатарскага ладу ў новых умовах і выкарыстанне створанага на чале з А. Лукашэнкам марыянэтаннага

рэжыму па ўзнаўленню вялікадзяржаўнай шавіністычнай палітыкі Масквы. Аднак, як вядома, тэрмін прэзідэнцкіх паўнамоцтваў А. Лукашэнкі скончыўся 20 ліпеня 1999 года і ўсе яго подпісы на дзяржаўных дакументах, у тым ліку і на падпісанай у канцы 1999 года ў Маскве дамоўе аб аб'яднанні Беларусі і Расіі не маюць юрыдычнай сілы. І наогул, названая “дамоўе” - гэта ж зноў-такі і ёсць праяўленне таго ж самага махровага шавінізму, які беларускі народ ужо адчуваў у час гвалтоўнага далучэння Беларусі да Расійскай імперыі, а таксама ў гады сталіншчыны.

Беларускі народ не пацерпіць глумлення над яго правамі мець свой родны дом - сваю нацыянальную дзяржаву і будзе абараняць гэтыя правы ўсімі сродкамі. Сваю волю да захавання незалежнай нацыянальнай дзяржавы ён выказаў на адбыўшымся ў канцы ліпеня Усебеларускім з'ездзе. У прынятым на з'ездзе “ Акце Незалежнасці Беларусі”, у прыватнасці, гаворыцца, што права мець сваю незалежную дзяржаву з яе адвечнымі сімваламі - бел-чырвона-белым сцягам і гербам “Пагоня” - дадзена нашаму народу Богам і гісторыяй. Удзельнікі з'езду абвясцілі дзяржаўны суверэнітэт неад'емнай каштоўнасцю беларускага народа і прызналі не маючымі законнай сілы любыя пагадненні і рашэнні, скіраваныя на скасаванне альбо абмежаванне суверэнітэту Беларусі. З'езд заклікаў усіх грамадзянаў Беларусі і ўсіх суайчыннікаў за мяжой згуртавацца вакол ідэяў “Акта Незалежнасці Беларусі”, бараніць незалежнасць Айчыны, а таксама звярнуцца да парламентаў і урадаў дэмакратычных дзяржаў, міжнародных арганізацый і сусветнай грамадскасці забяспечыць гарантыі суверэнітэту Рэспублікі Беларусь.

ЖЫВЕ БЕЛАРУСЬ!